

Ciceron: Stoički paradoksi

Orsat Ligorio

Uvod

Od paradokasa su u grčkoj filozofiji vjerojatno najpoznatiji oni Zenonovi, a napose onaj u kojem Ahilej u utrci ne uspijeva preteći kornjaču. Na taj je način filozof iz Eleje uspio u pitanje dovesti ne samo Homerovu vjerodostojnost u pogledu fraze *πόδας ἠκούς* nego i druge, ali prema njemu samo naizgled, svakodnevne pojave poput kretanja.

Ovaj je tip paradoksa u velikoj mjeri ostao uporabljiv i nakon staroga vijeka pa ga nalazimo, recimo, i u recentnom Schrödingerovu *gedankenexperimentu* koji između ostaloga uključuje mačku koja je u isto vrijeme i živa i mrtva. Sličnih je paradokasa, iako ne uvijek s mačkama, mnogo; recimo, onaj Einsteina, Podolskoga i Rosenova itd.

Za razliku su od toga paradoksi o kojima Ciceron piše spekulacije o moralnim problemima iz stoičke etike: je li zaista samo ono što je časno dobro? dostaje li za sretan život zaista samo vrlina? jesu li zaista svi grijesi i sva dobra međusobno ista? poludi li zaista glup čovjek? je li zaista samo mudar čovjek slobodan? je li zaista samo mudar čovjek bogat?

Grčka i rimska stoa u Ciceronovo vrijeme nisu imale mnogo zajedničkoga: za razliku je od Hrizipa i Zenona rimski govornik učeći stou od učesnika Scipionova filhelenskoga kruga u potpunosti zanemario lekcije iz logike, ontologije i kozmologije. Rimljane su umjesto toga zanimala pitanje iz praktične etike.

Paradoxa Stoicorum su od svih Ciceronovih djela možda najmanje poznat filozofski spis. Prevođeci ga koristio sam se standardnim tekstom Teubnerova izdanja (*v. Literaturu*) koje je uredio O. Plasberg. Ovo je prema tome prvi hrvatski prijevod toga Ciceronova djela. U komentaru su od osobite pomoći bila izdanja H. Gotha, M. Schneidera i S. Stelle.

* * *

Da se na koncu vratimo još jednom Zenonu; kasnije se pokazalo da je kornjača ne samo brža od Ahileja nego i pametnija: Lewis je Carroll u djelu *What the Tortoise Said to Achilles* (1895) ispričao kako je pametna kornjača nagovorila prostodušnoga Ahileja na revanš, i to u pitanju logike i lukavo ga navukla u *regressus in infinitum*. No, Cicerona, kao što rekosmo, sve to (izuzev kornjačinih nemoralnih smicalica) i ne bi mnogo zanimalo.

Ciceron: Stoički paradoksi

Predgovor

1. Uočio sam, Brute, da ti je ujak Katon obrazlažući u senatu mišljenje koristio teške pojmove iz filozofije koji nisu prigodni za tu javnu i opću priliku, ali usprkos je tom u obrazloženju postigao da običnom puku sve to bude naizgled vjerodostojno.

2. U njegovu je slučaju to mnogo značajnije nego u mom ili tvom jer se mi češće služimo onom filozofijom od koje je u govoru poteklo bogatstvo izraza i u kojoj se ono o čemu se govori ne razlikuje mnogo od javnoga mišljenja, a Katon, koji je po mom mišljenju stoik bez premca, vjeruje i u ono što je običnom puku neprihvatljivo i od onih je koji ne idu ni za kakvim ukrasom u govoru niti s izlaganjem otežu; umjesto toga on pomoću pitanja sitnih kao što su iglice ustraje u onom čega se uhvati.

3. No, niti jedan argument nije toliko nevjerovatan da u govoru ne bi postao vjerovatan niti je i jedan toliko neugledan i nepoznat da u govoru ne bi zablistao i dobio na cijeni. S obzirom da ja tako mislim, bio sam još smjeliji od Katona, o kome pričam, jer se on, što se toga tiče, navikao koristiti govorničkim ukrasima i, poput stoika, govoriti o veličini duše, umjerenosti, smrti, svakojakoj hvali vrline, besmrtnim bogovima i ljubavi prema domovini, a ja sam razbibrižan na jednostavan način prikazao ono što je stoicima teško čak i u školi ili u slobodno vrijeme riješiti.

4. Budući da su te stvari same po sebi zapanjujuće i neskladne i s čijim mišljenjem (pa ih i sami stoici zovu paradoksima), htio sam vidjeti mogu li se na svijet iznijeti tj. staviti pred puk i iskazati tako da budu prihvaćene — ili se učene i pučke rasprve zaista međusobno razlikuju. Imajući to na umu pisao sam bez strogosti jer mi se čini da takozvani paradoksi potječu od Sokrata i da su nesumnjivo istiniti.

5. Ovo ćeš dakle maleno djelo, koje sam sastavio preko sada već kraće noći, primiti jer je ono drugo djelo, koje je zahtijevalo veći broj probdjevenih sati, objavljeno i posvećeno tebi i osjetit ćeš kakvim sam se vježbama navikao koristiti kada na ovaj moj govornički način prevodim ono o čemu se u filozofskim školama raspravlja. Ipak ne tražim da mi se zbog ovog djela i na kakav način odužiš jer ono nije takvo da bi se poput glasovite Fidijine Minerve moglo na akropolu staviti, ali je ipak takvo da, ako ništa, a ono izgleda kao da je iz Fidijine radionice poteklo.

Paradoks I.

Dobro je samo ono što je časno

6. Bojim se da se ne bi komu od vas činilo da je ovaj govor (umjesto da bude moj) preuzet iz stoičkih rasprava, ali ću svejedno reći što mislim, i to kraće nego što bih u takvoj stvari trebao. Što se mene tiče, nikada nisam mislio da je njihovo bogatstvo, sjajne kuće, utjecaj, moć ili požude s kojima se osobito dovode u vezu nešto dobro, to jest nešto prema čemu treba težiti jer sam shvatio da i dalje, premda su okruženi svim tim stvarima, najviše žele ono čega imaju na pretek. Žedna želja nikada ne gasne niti se zadovolji. No, ne muči ih samo želja da bogatstvo povećaju nego i strah da ga ne izgube.

7. U ovom se pitanju često vodim razboritošću naših starih koji su u umjerenosti bili prvi misleći tako da se ovi nemoćni i promjenjivi čimbenici bogatstva imaju u jeziku dobrima zvati tek nakon što su ih ustvari ocijenili drukčijima. Može li za nekoga dobro biti zlo? Može li netko biti okružen dobrima, a sam ne biti dobar? Sada vidimo da i dobri mogu biti zli, a zli dobri.

8. Neka se radi toga smije koga volja: što se mene tiče, od javnoga će mnijenja uvijek više vrijediti prav razum. Ja ni za koga neću reći da je izgubio dobro, ako je izgubio grlo stoke ili komad pokućstva, i hvalit ću, i to nerijetko, onoga slavnoga mudraca Bijanta koji je, čini mi se, jedan od sedmorice mudraca. Kada mu je rodnu Prijenu zarobio neprijatelj i sugrađani izbjegli noseći imovinu sa sobom netko ga upozori da postupi poput njih, a Bijant reče: »Pa da, upravo to i radim: sve svoje nosim sa sobom«.

9. Ono što mi zovemo dobrom i s čime se sreća igra on nije ni smatrao svojim. Pitat će netko što je onda dobro? Ja mislim da je dobro samo ono što je pravo, pošteno i kreposno ako se s pravom kaže da postaje pravo, pošteno i kreposno na dobar način.

10. Ali sve će se ovo, ako rasprava ne živne, možda doimati odbojno jer je iz života i djela dičnih ljudi očito. Riječima se o tome, izgleda, raspravlja drukčije nego što bi trebalo. Čini li vam se, pitam, da su oni, koji su nam ovu slavno osnovanu državu predali išta marili za srebrom kako bi vlastitu pohlepu zadovoljili ili za zgodna mjesta kako bi se odmorili ili za pokućstvo kako bi na njemu uživali ili za gozbe kako bi se pogostili.

11. Zamislite bilo koga od starih. Hoćete li da od Romula počnemo? Hoćete li da pošto je države osnovana počnemo upravo od onih koji su je oslobodili? Kako je Romul uzašao na nebesa? Je li pomoću onoga što ovi zovu dobrima ili pomoću junaštava i vrlina? Ha?! Zar ćemo se uvjeriti da su besmrtnim bogovima bile manje drage zavjetne posude i maleni vrčevi od gline iz vremena Nume Pompilija od tuđih zdjela s izrezbarenom paprati. Što se drugih kraljeva tiče, njih ću preskočiti jer su, osim Superba, svi međusobno slični.

12. Da se Bruta pita što je oslobođenjem rodne mu zemlje htio izvesti i da se na sličan način i drugove mu i istomišljenike pita čemu su se nadali i za čime su išli, bi li ikoga bilo komu bi se činilo da je njihova svrha bila požuda, bogatstvo i, na poslijetku, bilo što drugo osim dužnosti velika i hrabra čovjeka? Što je to Gaja Mucija navelo da ubije Porsenu znajući da će za to životom platiti? Kakva je to snaga zadržala na mostu jedino Koklita protiv silnih neprijateljskih redova? A kakva je usred naružanih neprijateljskih redova poslala Decije, oca i sina, koji su život dali? Do koje je mjere Gaj Fabricije bio umjeren, a do koje je Manije Kurije vodio častan život? A što je s velikim braniteljima iz punskoga rata, Gnejem i Publijem Scipionom, koji su htjeli vlastitim tijelima spriječiti dolazak Kartažana, što je s njima?! A stariji Afrikanac, a mlađi --- što je s njima?! a Katon koji je živio između njih, što je s njim? Ima u nas još primjera... što je sa svima njima? Čini li se da su mislili da u životu treba težiti i za čim osim za pohvalnim i slavne dostojnim stvarima?

13. Neka se prema tome pokažu oni koji se ovome govoru i mišljenju rugaju i neka sami za se prosude bi li radije bili nalik nekomu od ovih koji na pretek imaju mramornih kuća koje se sjaje od bjelokosti i zlata, pa onda kipova, slika, obrađenoga zlata i srebra i korintskih umjetnina --- ili Gaju Fabriciju koji ničega od svega toga nije niti imao niti htio imati.

14. I lako ih se da nagovoriti da za ove stvari, koje se čas ovamo čas onamo prenose, kažu da nisu dobre, iako misle i revno brane to da je najveće od dobara požuda. Tako, čini mi se, ne misle ljudi, nego zaista stoka. Budući da ti je bilo bog bilo priroda, koja je (da se tako izrazim) mati svega svijeta, dala dušu od koje nema niti čega sjajnijega niti

čega bogovskijega, hoćeš li se do te mjere poniziti i srozati uvjerenjem se da između tebe i neke tamo četveronožne životinje nema nikakve razlike? Je li dobro išta što onoga koji to posjeduje ne čini boljim?

15. Kao je što naime svatko najprije sučesnik dobra, tako ga najprije valja pohvaliti. Nema dobra na račun kojega se onaj koji ga posjeduje ne bi mogao s pravom pohvaliti. No, što je od ovoga tako kad je u pitanju požuda? Čini li požuda čovjeka boljim ili hvale dostojnijim? Diči li se itko hvaleći se na sva usta time što je požudan? Ali ipak, ako se požuda, koju mnogi brane, nema smatrati jednim od dobara, a veća je što se više razum iz odgovarajućega mu mjesta i stanja miče, onda dobar i sretan život zaista ne znači ništa drugo nego pošten i prav život.

Komentar

1. **Brute** — Marko Junije Brut (85—42 pr.n.e.). **Katon** — Marko Porcije Katon (95—46 pr.n.e.), zvan i *Utički* ili *Mlađi*; o njegovoj govorničkoj vještini v. Cic. *Brut.* 31, 118; Plut. *Cat. Min.* 5, 2; Quintil. *Inst.* XI, 1, 36; Sall. *Catil.* 52. Osobito je indikativan Ciceronov ulomak iz *Ep. ad. Attic.* II, 1, 8: *optimo animo utens et summa fide, nocet interdum rei publicae. Dicit enim tamquam in Platonis πολιτεία, non tamquam in Romuli faece, sententiam.*

2. **mom** (sc. slučaju) — Ciceron ne pripada ni jednoj filozofskoj školi; umjesto toga je u pitanjima gnoseologije pristajao uz Platona, a u pitanjima morala uz Aristotela; draga mu je bila i stoa. **tvom** (sc. slučaju) — Brut je, za razliku od Cicerona, bio čisti akademičar, cf. *Brut.* 31, 120: *tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, id est ex vetere Accademia philosophorum, sectam secutus es.* **onom filozofijom** — Sc. akademskom i peripatetičkom; o retorici u tom kontekstu v. Cic. *Brut.* 31, 119; *Tusc. disp.* II, 3, 9; Quintil. *Inst.* XII, 2, 25. **stoik bez premca** — Cf. *Brut.* 31, 118: *Unum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem.* **od onih je** — U originalu: *in ea haeresi.* Lat. *haeresis* treba shvatit u izvornom značenju; naime, grč. *αἵρεσις*, deverbativ od glagola *αἵρέω* »birati«, znači »izbor«. Ciceron i Polibije (5, 93, 8) tu riječ koriste i u značenju »filozofske škole«. **ne idu ni za kakvim ukrasom** — O retorici stoika v. Cic. *De orat.* II, 28, 159 i III, 18, 66.

3. **niti jedan argument nije...** — Govoreći o važnosti retorike Ciceron u *De orat.* II, 44, 187 citira Pakuvijev stih: *flexanima atque omnium regina rerum oratio*, koji je ovaj uzeo prema Euripidovu: *πειθὼ δὲ τὴν τραγῳδίαν ἀνθρώποις μόνῃ* iz tragedije *Ἐκάβη* 816. Cf. *ibid.* I, 8 30. **sudržljivosti** — Jedna od četiri stoičke vrline; osim umjerenosti (*σωφροσύνη*) druge su hrabrost (*ἀνδρεία*), mudrost (*σοφία*) i pravednost (*δικαιοσύνη*). **navikao koristiti govorničkim ukrasima** — Misli se: za razliku od drugih stoika; o čemu v. s. **na jednostavan način** — U originalu: *in communes locos*; za definiciju cf. *De invent.* II, 48: *Haec...argumenta, quae transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus.*

4. **pa ih...zovu paradoksima** — Cf. *De finib.* IV, 27, 74 za prijevod riječi *παράδοξον* na latinski: *Solum...formosum, solum liberum, solum civem; stultos omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Haec παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus.* **paradoksi potječu od Sokrata** — Ciceron je ovo neortodokšno mišljenje ponovio i u *Acad. pr.* II, 44, 136, iako između Sokratove dijalektike i takozvanih paradoksa izuzev očevidne kratkoće nema ničega zajedničkoga (cf. Schneider 1891).

5. **Ovo ćeš dakle maleno djelo...** — Ciceron je Brutu osim *Paradoxa Stoicorum* posvetio i *Tusculanae disputationes*, *De natura deorum*, *De finibus bonorum et malorum*, *Brutus* i *Orator*. **kraće noći** — radi se dakle o koncu zime ili početku proljeća; s obzirom se na druga djela koja Ciceron spominje zna da se radi o godini 46. pr.n.e. **ono drugo djelo** — Sc. *Brutus*. **Fidijine Minerve** — Nije jasno radi li se o kipu Atene *Παρθένος* ili *Πρόμαχος*. Obje su bile na akropoli: prva u Partenonu, druga na promontoriju između Propileja i Erehteja. Ova se druga vidjela izdaleka, cf. Pau. I, 28, 2: *ταύτας τῆς Ἀθηνᾶς ἢ τοῦ δόρατος αἰνμὴ καὶ ὁ λόφος τοῦ κέρανος ἀπὸ Σουνίου προσπλέουσιν ἔστιν ἤδη σύντομα.* I jedan je i drugi kip učinio Fidija (500—430 pr.n.e.).

6. **Dobro je samo ono što je časno** — U originalu: *Ὅτι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν.* Za istu formulaciju cf. Dio. Laer. VII, 59, 101. U Cicerona se i na drugim mjestima spominje: *De offic.* III, 3, 11; *ibid.* I, 2, 6; *De fin.* III, 7, 26; *ibid.* IV, 17, 46, ali osobito u *ibid.* 8, 27: *Concluduntur igitur eorum (sc. Stoicorum) argumenta sic: Quod est bonum, omne laudabile est; quod autem laudabile est, omne est honestum; bonum igitur quod est, honestum est.* **Žedna želja nikada...** — Cf. Hor. *Carm.* II 16, 15sq.: *nec levis somnos timor aut cupido / sordidus aufert.*

8. **Bijanta** — Nakon smrti su ga u Prijeni štovali kao heroja. Bijant je bio tip mudroga arbitra: prema Herodotu je Kreza svjetovao da napadne egejske Grke (I, 27), a Jonjane da se presele na Sardiniju (I, 170). **jedan od sedmorice mudraca** — *Οἱ ἑπτὰ σοφοί.* Osim Bijanta su iz Prijene prema Platonu (*Prot.*, 343 A) to Tales iz Mileta, Pitak iz Mitilene, Solon iz Atene, Kleobul iz Lindu, Mizon iz Hena i Hilon iz Sparte. **Prijenu** — Grad u Joniji, *vis-à-vis* Mileta. Neprijatelj iz priče koji ju je napao je Krezov otac Alijat, cf. Her. I, 26. **sve svoje nosim sa sobom** — Tu izreku Seneka pripisuje Stilponu, cf. *De const. sap.* 5, 6: *Ab hoc Stilbon philosophus interrogatus num aliquid perdidisset, nihil, inquit, omnia mea mecum sunt.*

11. **onih koji su je oslobodili** — Sc. Lucije Junije Brut i Lucije Tarkvinije Kolatin. **Kako je Romul uzašao na nebesa?** — Cf. Liv. I, 16 i fragment u Enn. (41 Valm.) gdje Jupiter kaže Marsu misleći na Romula: *Unus erit, quem tu tolles in caerulea caeli Templa.* **iz vremena Nume Pompilija** — Numa je treći po redu rimski kralj, ali prvi po pobožnosti. Za njegova su kraljevanja Rimljani uredili kult i osnovali neka svećenička bratstva. S njegovim su imenom povezana i *numina*, osobita vrsta bogova u staroj rimskoj religiji koji se zovu i *di indigetes*. **Superba** — Tarkvinije je Superbo, posljednji rimski kralj kojega su, kao što smo maločas pročitali, svrgnuli Brut i Kolatin.

Indeks

Bijant 8

Brut, Marko Junije 1

Fidija 5

Katon, Marko Porcije 1

Minerva 5

Pompilije, Numa 11

Prijena 8

Romul 11

Sokrat 4

Superbo, Tarkvinije 11

Literatura

- Cicero. 1890. *Paradoxa ad M. Brutum*. Ed. Heinrich Anz. Gotha. Perthes: s. typ.
Cicero. 1891. *Paradoxa ad M. Brutum*. Ed. Max Schneider. Leipzig: Tauchnitz.
Cicero. 1908. *Paradoxa stoicorum, Academicorum reliquiae*. Ed. Otto Plasberg. Leipzig: Teubner.
Cicero. 1940. *Paradoxa Stoicorum*. Ed. Salvatore Stella. Milano: Carlo Signorelli.